

EL SOMETENT FRANQUISTA CONTRA ELS PATACONS. UNA ANÀLISI SOCIOECONÒMICA D'AQUELLA FORÇA PARAMILITAR

Jaume Camps Girona
Universitat Rovira i Virgili

Introducció

Aquest estudi pretén donar una visió general al fenomen del Sometent durant el franquisme per entendre les funcions d'aquell cos paramilitar. En aquest treball s'intenta ampliar la poca informació que tenim d'aquesta institució durant el franquisme a Espanya i a Catalunya, exceptuant els estudis del professor Josep Clara i altres publicacions de caràcter local; ja que per conèixer en profunditat el paper de la resistència cal conèixer l'oposició que generà al seu voltant i quina va ser la funció d'aquells cossos que alhora van consolidar el poder de les elits tradicionals en les comunitats rurals.

La documentació analitzada, a més de les fonts hemerogràfiques, correspon als fons del Govern Civil de l'Arxiu Històric de Tarragona, el de la Diputació de Tarragona i l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp, a més de consultes a altres arxius i entrevistes per complementar la informació. Ara bé, cal tenir en compte que la informació presentada en el treball és la que es conserva en els arxius citats; per tant, la resta de documentació va ser destruïda durant els primers anys de la Transició per amagar col·laboracions amb la dictadura i altres abusos de poder.

Els pobles estudiats en aquest treball són quatre: Alcover, Vilallonga del Camp, la Masó i la Riba. El motiu pel qual he triat aquestes quatre poblacions ha estat per entendre quin paper tingué el Sometent en la lluita contra la partida de maquis dels patacons, un grup de combatents d'aquelles contrades que, a partir del 1939, s'amagaren a les muntanyes i que durant la seva existència van fer accions destacades contra les autoritats, a més d'altres accions que els permeteren sobreviure i imposar-se a la zona on s'establiren.

Alcover, situat a l'Alt Camp, és la segona població més gran de la comarca, després de la capital, Valls. Situada al peu de les muntanyes de Prades, el seu terme és de 46 km². El 1939 tenia 2.512 habitants i l'activitat principal que s'hi realitzava era l'agricultura. Les altres dues poblacions de l'Alt Camp són la Masó, població agrícola, situada a la plana, de 4 km² i llavors amb 318 hab., i la Riba, situada als límits nord-occidentals de la comarca, que tenia 784 hab. i km², econòmicament hi destacava el pes de la indústria paperera, que té els seus inicis en el segle XVIII. Finalment, Vilallonga del Camp, també de base agrícola, es troba a la comarca del Tarragonès, situada al costat d'Alcover, amb 1.006 hab. i 9 km² de superfície del terme municipal.

El sometent, una institució medieval per defensar l'ordre

D'origen medieval, el Sometent es convocava a cada localitat mitjançant el toc de campanes i després s'unia amb els combatents de la mateixa vegueria i marxaven junts cap a la plaça d'armes que havia assenyalat el virrei. Des del seu inici aquell cos va sorgir vinculat a l'oligarquia rural, que controlava les accions segons els seus interessos, com les invasions, la vigilància davant d'un robatori, o en defensa d'algun abús de poder. Amb el pas del temps el Sometent es va convertir en una fórmula de defensa miliciana modernitzada i molt més efectiva i, per això, durant els segles XVI i XVII va servir com a mecanisme per repel·lir les freqüents invasions franceses, i durant la guerra dels Segadors, per aplegar els soldats catalans que van reforçar l'Exèrcit francès.¹

Aquell organisme armat català va ser suprimit per Felip V amb el Decret de Nova Planta (1716), però va ser restaurat per combatre els francesos durant la Guerra Gran (1793-1795) i la guerra del Francès (1808-1814), davant la derrota de l'Exèrcit espanyol, que no podia protegir la població local. Durant el segle XIX aquella institució va passar a ser controlada pels grans propietaris rurals com explicava la Reial ordre que Isabel II va publicar l'1 d'octubre del 1858: "el Somatén Armado es la reunión de propietarios honrados y colonos de la montaña central de Cataluña, que por amor al orden han merecido se les conceda el uso de una arma

¹ GÜELL, Manel, "Principes Namquae versus Sometent general. Una reflexió", *A carn*, 7, 2008, pàg. 4-8.

para la defensa de personas y bienes”;² i lluità durant les guerres carlines. En les Bases de Manresa del 1892, representatives del catalanisme conservador, s'atribuïa al Sometent les funcions de conservació de l'ordre públic i la seguretat a l'interior de Catalunya.

El sorgiment d'un cos armat per defensar la propietat

La crisi de la fil·loxera a finals del segle XIX va fer que molts propietaris veiessin disminuir els seus ingressos derivats de les vinyes, fet que es va traduir en un rebaixada dels sous als treballadors, o la cancel·lació dels contractes de rabassa morta. Per als pagesos sense terra i per als petits propietaris allò significava un augment de les dificultats per a la subsistència de les famílies. De resultes d'aquella greu crisi, a principis del segle XX, començaren a aparèixer, tant a la comarca de l'Alt Camp com a tot el país, conflictes de baixa intensitat entre treballadors i amos. En un inici, això es va traduir en petits robatoris i atacs contra les propietats, però com més avançà el segle, es traduí en vagues que paralitzaven pobles sencers com Alcover o Bràfim.³

Ramon Oliva Martí, pagès de Figuerola del Camp,⁴ explicà en les seves memòries com eren les condicions de vida de la pagesia a principis de segle XX: “Las tierras del pueblo, las tenían todas los siete propietarios, y por este motivo al ver tantos jornaleros, los propietarios hacían lo que les daba la gana [...]. Todo para ganar cinco reales [els treballadors], de todos modos las cosas de la vida estaban baratas, sin embargo con este jornal no podían comer carne de ninguna clase [...] además las familias eran numerosas y no llegaba para todo.”⁵

2 MARTÍNEZ SEGARRA, Rosa Maria, “Grupos económicos en el Somatén”, *Cuadernos Económicos del ICE*, 10, 1979, pàg. 211.

3 En el cas d'Alcover, en aquell mateix conflicte fou assassinat Josep Altès, líder sindicalista local, a mans de pistolers del Sindicat Lliure llogats per la patronal per boicotejar les vagues. CIURANA, Judit, *Bràfim. De l'esfondrament de l'imperi colonial espanyol a la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera*, Valls, Consell Comarcal de l'Alt Camp, 2001, pàg. 291-301; CAMPS GIRONA, Jaume, “Alcover i les vagues de 1918”, *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, 114, 2007, pàg. 61-77.

4 Població situada a la serra de Miramar, a l'est de la comarca de l'Alt Camp i tocant a la Conca de Barberà.

5 OLIVA MARTÍ, Ramon, *Historia de mi vida antepasada*, pàg. 20. Mecanoscrit fet per l'autor l'any 1949 i distribuït entre la família i els amics. Cedit per Sergi Farràs Tapiol.

Per això, propietaris i treballadors condicionats pel context econòmic i social que es vivia van començar a formar diverses associacions classistes, com les Uniones de Propietarios o les Uniones de Jornaleros y de Trabajadores del Campo, per defensar els seus interessos de classe davant dels atacs d'uns o dels abusos dels altres. Alhora també sorgia una Guàrdia Rural formada per treballadors armats que els propietaris pagaven per vigilar les terres davant qualsevol sospita d'atac, i tornava a recuperar importància la figura històrica del Sometent.

La força de xoc davant l'obrerisme

Durant els anys posteriors a la Primera Guerra Mundial (1914-1918) es va obrir, en el context internacional, un període revolucionari que tenia per objectiu derrocar aquell vell ordre. Fou la revolució bolxevic de Rússia del 1917 la que va llançar aquell senyal al món i es va convertir en un fet crucial en la història del segle xx, ja que va donar esperances de canvi a bona part de la classe treballadora, que veia com el sistema capitalista els havia portat a una guerra, i van posar en alerta la majoria dels sectors conservadors, que veien perillar la seva posició social.⁶

La creixent incapacitat de l'estat per garantir l'ordre social enfront l'agitació obrera i camperola, i els moviments revolucionaris reals o ficticis, van causar que aquells sectors conservadors modifiquessin la seva estratègia col·lectiva habitual; per això, van formar una mobilització contrarevolucionària que es presentà a la societat com a un organisme que defensava a la ciutadania i el conjunt del "cos social".⁷

El novembre del 1920 se celebrava a Lucerna (Suïssa) la Conferència Internacional de les Guàrdies Cíviques. Aquella trobada va marcar la creació d'unions cíviques, que en molts països, com Alemanya, Finlàndia, Àustria, Hongria, Iugoslàvia, Polònia o Txecoslovàquia, entre d'altres, van fusionar el pensament contrarevolucionari amb el sentiment nacionalista, per formar una força paramilitar que reivindicés o defensés els territoris, conquerits, perduts o irredempts, després de la Gran Guerra.

Aquelles organitzacions consideraven que els recursos coercitius o reformistes del tradicional sistema liberal no els protegien de manera satisfactòria davant les onades revolucionàries que atacaven les bases del

⁶ HOBBSAWM, Eric, *Historia del siglo xx*, Barcelona, Crítica, 1996, pàg. 62-67.

⁷ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; REGUILLO, Fernando del Rey, *La defensa armada contra la revolución*, Madrid, CSIC, 1995, pàg. 17-18.

poder. Per això, davant les vagues que van produir-se a Europa, alguns dels diaris van promulgar alabances a favor dels seus serveis de defensa, com és el cas de *The Times* que, l'1 de setembre del 1909, per lloar la tasca de la Frivillege Skyddsvaren en regular els serveis bàsics davant la vaga del juliol del 1909, va publicar: "Els burgesos suecs poden estar satisfets d'haver prestat un servei d'inestimable valor, no únicament per al seu país, sinó a la civilització del món sencer. Han demostrat que davant la vaga general, les classes mitjanes, estan proveïdes de mitjans de defensa, per tal de mantenir l'ordre material. És una lliçó que els enemics de la societat no oblidaran fàcilment."⁸

Els sectors conservadors espanyols també van seguir la dinàmica de la burgesia europea o la de països llatinoamericans que van organitzar guàrdies cíviques per lluitar contra les forces obreres. Felipe Crespo de Lara, diputat maurista, explicava en el Plan de ampliación del Somatén: "La existencia del Somatén es en la actualidad más necesaria, porque a consecuencia de la última guerra europea, se han enseñoreado del mando en algunos países elementos que aspiran a extender a otros sus doctrinas y procedimientos, implantando el comunismo y derrocando todas las instituciones existentes que conceptúan arcaicas y retrógradas. [...] Un somatén numeroso, bien organizado y dirigido por personalidades que tengan el hábito de mando, es un elemento de orden y de fuerza en una nación, y de un valor y de una eficacia muy grandes."⁹

Així doncs, durant la Dictadura de Primo de Rivera el govern va copiar l'organització catalana i la va estendre per tot el territori, ja que aquesta institució, controlada per la Lliga i utilitzada per la patronal, va exercir funcions d'ordre públic durant els primers anys del segle XX, es va enfrontar amb els vaguistes¹⁰ i va donar suport des del primer moment al cop d'estat del general Miguel Primo de Rivera.¹¹ El govern en el Reial decret publicat el 7 de setembre del 1923 autoritzava el Sometent a utilitzar

8 GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; REGUILLO, Fernando del Rey, *La defensa armada contra la revolución, op. cit.*, pàg. 30.

9 GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; REGUILLO, Fernando del Rey, *La defensa armada contra la revolución, op. cit.*, pàg. 20.

10 CLARA, Josep, "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *Estudis d'Història Agrària*, 16, 2004, pàg. 39-61.

11 NUÑEZ RIVERO, Jose María Cayetano; MARTÍNEZ SEGARRA, Rosa María, "Participación de las élites económicas en los primeros intentos de institucionalización del régimen de Primo de Rivera: Somatén y Unión Patriótica", *Revista de Derecho Político*, 15, tardor del 1982.

armes de foc i foren considerats com a agents de l'autoritat i, fins i tot, com a forces armades quan es declarés l'estat de guerra. Aquell fet va comportar que aquell contingent fos utilitzat pel caciquisme com un instrument de control sobre la població, i com una forma il·legal d'acció política coercitiva. Per això, el govern va haver de prohibir les reunions de sometents abans dels comicis electorals, i només podien actuar en serveis preventius de greu necessitat.¹²

Amb la proclamació de la Segona República, segons el Decret de 15 d'abril de 1931, el Govern Provisional va dissoldre el Sometent, tot respondent a la demanda social, com ho exemplifica l'article que va publicar el diari *El Liberal* de Madrid el 9 de febrer del 1930: "Si se hiciera una estadística de los delitos de sangre cometidos por miembros del Somatén, se vería que causaron estragos mayores de los que pretendían evitar. [...] Otros —no pocos— ponían fuero y arma al servicio de los intereses personales y caciquiles." Aquella mesura, però, no afectà el territori català.¹³

El que va modificar aquell decret va ser l'orientació ideològica i la procedència social dels homes que formarien part de la institució, ja que va passar a estar vinculada a l'esquerra republicana moderada.¹⁴ Per això, els elements conservadors, com el diari vallenc *Juventut per a la Fe i la Pàtria*, es lamentaven "del desarmament dels elements sometentistes no afiliats a l'esquerra", i ho consideraven "un galimaties ben significatiu en aquesta tasca de destruir el Sometent per a convertir-lo en un escamot esquerrà";¹⁵ mentre que enaltien l'Acció Ciutadana que s'organitzava per sufocar la rebel·lió dels sectors populars: "L'Acció Ciutadana sorgí en un moment de rebel·lió, convalidada després si es vol segons les absurdes normes de la democràcia. I la definien com a 'la resurrecció de l'antic i glo-

12 GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; REGUILLO, Fernando del Rey, *La defensa armada contra la revolución, op. cit.*, pàg. 235.

13 CLARA, Josep, "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *op. cit.*, pàg. 40.

14 "El Sometent és l'organització cívica d'aquells ciutadans defensors de la República i de Catalunya que desitgen cooperar amb llur esforç a l'Imperi de la Llei, a la pau pública i a la salvaguarda de béns i persones contra tota mena d'agressions. Hauran de procedir en llurs actuacions d'acord amb aquest sentit d'equilibri social i amb una constant adhesió a les institucions fonamentals del nostre poble." Per formar-ne part s'havia de tenir més de 21 anys, tenir un ofici reconegut, ser català, no estar condemnat per delictes comuns i ésser afecte a les institucions republicanes." Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona (AHDT), capsa 14, Sometents armats de Catalunya, 1934.

15 *Juventut per a la Fe i la Pàtria*, 04/07/1934, pàg. 2.

riós Sometent de Catalunya, destrossat com tantes altres institucions pels elements esquerrans de la nostra terra tan bon punt hi posaren les mans. Aquell Sometent compost d'homes de bona voluntat que tants i bons serveis prestà en els temps pretèrits [...] i per a defensar la societat del perill revolucionari.¹⁶

Finalment, durant els primers mesos de la guerra civil, bona part dels assassinats a la rereguarda republicana varen ser membres del Sometent.

Els patacons i els maquis de les muntanyes de Prades

Amb l'entrada de les forces franquistes als pobles i ciutats del Camp de Tarragona el gener del 1939, moltes persones que havien tingut algun càrrec polític o sindical, havien lluitat en el bàndol republicà o simplement havien donat suport a la causa republicana van fugir cap a les muntanyes de Prades per temor a les represàlies i van iniciar la ruta cap a l'exili a França o es van amagar en algun dels masos o de les coves de la zona. Fontana i Tarrats, secretari general del Movimiento de la província de Tarragona, el 1940, els va definir com a: "grupos de huidos, personas armadas por la montaña con relación con cascos urbanos diversos".¹⁷

Ramon Roig Recasens, *el Patacó*, era natural de Mont-ral, del Mas de Patacó; per tant, coneixia de primera mà les rutes, els amagatalls i les persones de la zona. Va ser militant del Sindicat d'Oficis Varis de Reus, ciutat d'on també va ser expulsat amb la seva família per alguns fets delictius durant la Dictadura de Primo de Rivera.¹⁸ Durant la guerra civil, va estar a les ordres del Comitè de Milícies Antifeixistes de Reus i va formar part de les patrulles que vigilaven a l'estació. Quan les tropes franquistes van ocupar Reus, la Guàrdia Civil va començar les detencions contra la seva família acusant-los de col·laboració i de portar-li menjar. Aquell fet el va portar a formar una partida amb tres germans de Reus: David, Joan i Miquel Pàmies, militants de la FAI, i Josep Oriol Tost i Pep Pastor, excalde d'Almóster i militant de la CNT. Tots ells tenien armes que havien acumulat en finalitzar la guerra i que havien amagat pels boscos de la zona.

16 *Juventut per a la Fe i la Pàtria*, 10/06/1936, pàg. 1.

17 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep, "Metodología de la represión franquista", PIQUÉ, Jordi (coord.), *Franquisme a les comarques tarragonines*, Tarragona, Centre d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 1993, pàg. 31.

18 Aquest fou el testimoni de José Torrell, falangista notori de Reus en el judici en contra de Ramon Roig el 1948.

La formació d'aquell grup de resistència contra el nou govern franquista ens demostra que les persones represaliades o perseguides pel Règim es van relacionar entre elles, ja fos per amistat o per interessos, a causa de la marginació que van patir.¹⁹

Així, mentre Ramon Roig estava amagat amb la seva partida, la seva família patia la persecució policial, les detencions i els interrogatoris de la Guàrdia Civil, que no dubtava a utilitzar la violència per obtenir informació d'on s'amagaven. I el germà, Fernando Roig, per la seva vinculació familiar va ser acomiadat de la fàbrica on treballava, la qual cosa el va portar a unir-se a la partida de maquis.

Els patacons també mantenien el contacte amb les Forces Franceses de l'Interior, perquè pensaven que el context internacional, després de l'alliberament de França, seria favorable a una intervenció dels aliats contra el règim franquista. Els maquis vinguts de França tenien un punt de suport al Mas de Puig de Mar, situat a la serra de Puig de Mar entre Alcover i la Riba; tot i això, les relacions entre ells i els resistents que venien de França sempre foren tenses, com explicà la filla de Ramon Roig, Rosa Roig.²⁰

Durant l'estada per aquelles muntanyes d'Alcover, Mont-ral i Pica-moixons, les relacions entre la partida dels patacons i els veïns no va ser del tot pacífica. Tot i que en alguns masos, ja fos per simpaties amb la causa republicana o per coneixença dels membres que en formaven part, els masovers els donaven bestiar o els convidaven a sopar en plena nit, vigilant que la Guàrdia Civil no ho descobrís;²¹ cal tenir en compte, que les condicions de vida dels membres de la guerrilla foren duríssimes, ja que molts dies podien passar gana o ser perseguits i ferits per les forces franquistes, i havien de sobreviure en barraques i coves.²² Per això, en al-

19 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (ed.), *et alii, Maquis, el puño que golpeó al franquismo*, Barcelona, Flor del Viento Ediciones, 2003, pàg. 27.

20 LLAURADÓ I BRÒS, Carles, "El Patacó, una figura significativa de la resistència tarragonina (1939-1948)", a MAS, M.C.; SOLER, E.A. (ed.), *Recull Miquel Melendres i Rué (1905-1974)*, Tarragona, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental "Margallí del Balcó", 1995, pàg. 151-155.

21 Entrevista a Francesc Alomà i Tell i Rosa Borràs Roig, veïns d'Alcover, setembre del 2011. Ella explica que el seu oncle, que els coneixia, els convidava a sopar a la nit, com altres masos, però cap d'ells en parlava per por a les dures represàlies de la Guàrdia Civil.

22 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (ed.), *Maquis, el puño que golpeó al franquismo, op. cit.*, pàg. 154.

tres masos, hi entraven quan la família no hi era i robaven bestiar, diners i altres objectes de primera necessitat, i els estris que obtenien els canviaven en altres indrets per menjar; d'aquí que en alguns casos els pagesos es trobessin entre l'espasa i la paret, ja que es veien obligats per les armes dels patacons a ajudar-los, amb el temor que no els descobris la Guàrdia Civil i els acusés de col·laboració amb la resistència, o fossin sotmesos a tortures per obtenir-ne el testimoni.²³

Pel que fa a la seva actuació guerrillera, fins i tot la Guàrdia Civil de la zona els temia, ja que quan sabien que tombaven per algun lloc concret els agents de l'ordre no hi patrullaven per por a l'enfrontament armat.²⁴ També van ser acusats de la mort de l'alcalde de Cornudella de Montsant, Joaquin Juncosa Puig, i de Camilo Morales Cortés, dentista de Reus i inspector comarcal de FET y de las JONS, tot i que no se'n va poder provar la participació.²⁵

Després de la desfeta de la Vall d'Aran, molts guerrillers que quedaren en la península van amagar-se per les muntanyes de la zona i van entrar en contacte amb les partides autòctones per organitzar la resistència armada contra el Règim. Però a partir del 1945, després d'un tiroteig amb la Guàrdia Civil el 25 de gener, fou ferit Ramon Roig Recasens. El dia següent, el 26 de gener foren assassinats per la Guàrdia Civil dos membres del grup, un d'ells José Martín Menéndez, *el Capità Pipes*, exoficial vingut de l'exili, mentre que la resta, juntament amb altres presumptes col·laboradors van ser detinguts i jutjats. *El Patacó*, Ramon Roig Recasens, fou acusat d'haver fugit a les muntanyes, d'haver format una partida, de llançar una bomba, d'haver-se enfrontat diverses vegades amb les forces de l'ordre i de robatoris. Finalment, fou afusellat a Tarragona el 5 de febrer del 1947.

Pel que fa a la presència de maquis a altres poblacions de la zona, cal destacar un escamot que s'assentà a Valls, tots ells estaven amb contacte amb el grup que es va formar a Tarragona compost per Carles Valls Vinaixa, extint de l'Exèrcit Popular de la República i natural de Mont-

23 Entrevista a Ferran de Lucas, veí d'Alcover, propietari d'un mas al terme de Mont-ral, setembre del 2011.

24 El 1945 es va donar el cas que els Patacons van anar a l'Aleixar (Baix Camp) de Festa Major i s'hi van estar tota la nit ballant, i els guàrdies civils, que sabien que hi eren, no van sortir de la caserna.

LLAURADÓ I BRÒS, Carles, "El Patacó, una figura significativa de la resistència tarragonina (1939-1948)", art. cit., pàg. 157.

25 LLAURADÓ I BRÒS, Carles, "El Patacó, una figura significativa de la resistència tarragonina (1939-1948)", art. cit., pàg. 159.

ral, i Fernando Reina Reina, de la Selva del Camp, entre altres membres. L'escamot vallenc va ser autor de la bomba que va fer caure una torre d'alta tensió a Reus, però que no va interrompre el servei elèctric. Al cap de poc temps, van ser capturats en l'operació de la Caiguda dels Vuitanta en la qual van ser detinguts vuitanta militants del PSUC a les comarques tarragonines, que, alhora, comportà que l'Agrupació Guerrillera de Catalunya deixés d'operar a les comarques tarragonines.²⁶ El material que se'ls va confiscar en els diversos amagatalls, com a les muntanyes de Mont-ral, demostrava la intenció del grup de crear una base sòlida de la resistència antifranquista a la demarcació.²⁷

També cal destacar un grup important, que és el que reorganitza tots els dispersos dins l'Agrupación de las Fuerzas Armadas Republicanas (AFARE), que s'havia reorganitzat arran dels fets de la Vall d'Aran. El seu àmbit d'actuació va ser la Riba, i estava format per Emiliano Fernández, Andreu Teixidó, Gabriel Teixidó, Josep Oriol Tost (provinent dels Pàmies-Patacó) i Delfí Deltell (oficial de les AFARE). Aquest grup organitza l'assalt a l'aeroport de Reus per aconseguir armament i crear un cap de pont per a la invasió i caiguda segura del franquisme amb el suport dels aliats. Tot i això, van ser descoberts per la policia, infiltrada en l'organització, i després de detencions i l'exili d'altres membres, la milícia es va dissoldre.²⁸

A més, aquelles muntanyes també van ser terra de pas per a molts resistents que anaven cap a la zona de Llevant o cap a França, lloc de trobada entre els enllaços. Quant a la seva relació amb els pagesos locals, els autors apunten que foren cordials.²⁹

Si analitzem els fets que hem citat anteriorment, podem pensar que els patacons, foren únicament un grup de bandolers, com el mateix Règim els titllà i que utilitzaven la violència per a la seva pròpia supervivència, però en aquells atacs hi havia un rerefons de desafiament al poder polític i el

26 PARÍS FORTUNY, Jordi, "L'oposició antifranquista (1939-1975)", SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.), *Valls i la seva història. Volum VI, època contemporània, segle XX*, Valls, IEV, 2010, pàg. 221-223.

27 LLAURADÓ I BRÓS, Carles, "Dos episodis dels maquis a Vilaplana", *Lo pedris*, 8, juliol del 2000, pàg. 18.

28 MARTORELL, Miquel, "Els guerrillers antifranquistes a les muntanyes de Prades i Montsant", *Informatiu d'ERC de Cornudella del Montsant*, novembre del 2002.

29 LÓPEZ BONILLO, Diego; PEREA SIMÓN, Eugeni, *Guia de Mont-ral*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2011, pàg. 128-129.

control dels recursos.³⁰ Per tant, no els podem considerar, com ho feia el Règim, com a simples lladres o bandolers que actuaven per compte propi i de manera violenta; darrere de les accions, com ho hem vist anteriorment, hi havia una certa motivació política i familiar;³¹ però, com deia Charles Tilly: “el document mateix tendeix a amagar el rastre del rebel”.

Ara bé, això no amaga la coacció, la violència i les amenaces que van realitzar contra alguns pagesos de la zona, que amb prou feines podien sobreviure en aquell difícil context social i econòmic de postguerra, i que alhora es jugaven la vida entre els patacons i la Guàrdia Civil, que utilitzà de manera més salvatge, exemplificadora i contra més persones la violència, per obtenir unes declaracions i uns culpables, en alguns casos sense proves verídiques.

El sometent franquista a Alcover, la Masó, Vilallonga del Camp i la Riba

La Nueva España es va edificar sobre la victòria d'uns i la derrota dels altres. El resultat, doncs, va ser un estat on no hi havia lloc per als vençuts, sinó és que renunciaven al seu passat, a la seva memòria i a la seva identitat. I per aconseguir aquests objectius era fonamental, com en tots els estats, l'exercici del control social per mètodes formals i informals.³²

Entenent, per tant, el conflicte com un estimulador important per al canvi social,³³ la guerra civil i la postguerra van permetre consolidar les antigues forces retardatàries que havien dominat la política espanyola durant bona part del segle XIX i els primers anys del segle XX, i que van donar suport al franquisme per por dels avenços socials que contenia el programa de la República.³⁴ El conflicte va facilitar el restabliment de la cohesió

30 HOBBSAWM, Eric, *Bandidos*, Barcelona, Critica, 2001, pàg. 19.

31 LLURADÓ I BRÒS, Carles, “El Patacó, una figura significativa de la resistència tarragonina (1939-1948)”, art. cit., pàg. 149-175.

32 CENARRO, Ángela, “Matar, vigilar y delatar: la quiebra de la sociedad civil durante la guerra y la posguerra en España (1936-1948)”, *Historia Social*, 44, 2002, pàg. 65-86.

33 GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, *La violencia en la política. Perspectivas teóricas sobre el empleo deliberado de la fuerza en los conflictos de poder*, Madrid, CSIC, 2002, pàg. 62.

34 FONTANA, Josep, *L'ofici d'historiador*, Girona, Documenta Universitaria, 2010, pàg. 95.

quan es va veure amenaçada per sentiments hostils o antagònics entre els seus membres.³⁵

Malgrat tot, en les zones rurals de Catalunya encara hi vivien grups de republicans que estaven disposats a derrocar el Règim, però que durant els primers anys de postguerra van haver de sobreviure a partir de donatius dels pagesos o mitjançant petits robatoris. Les autoritats locals franquistes, en un primer moment, després de la guerra civil, van organitzar partides per ajudar la Guàrdia Civil a capturar els republicans, alhora que feien tasques de guardatermes.³⁶ Aquells grups armats, anaven tombant pels territoris municipals, segurament després de la delació d'algun pagès que havia informat sobre la presència d'algun fugitiu, ja que incentivant la denúncia es feia que la població civil se sentís part activa del Règim.³⁷

La primera acció que protagonitzà aquella organització armada va ser entre els anys 1943-1944 quan un grup d'homes de Vilallonga del Camp que sortia cada nit pel terme a vigilar que no hi haguessin robatoris, va capturar un jove alcoverenc. Aquest noi, s'amagava per aquella zona ja que la seva família s'havia exiliat a França i ell sobrevivia dels donatius dels pagesos i de prendre algun fruit. Ell sempre anava armat amb una pistola, tot i que el dia que el va detenir se l'havia deixat a Cal Voltor, un mas del terme de Vilallonga on molts dies li donaven sopar. En ser capturat el van portar a la presó de Vilallonga, però com que es va intentar escapar, el van traslladar a Tarragona on, finalment, el van afusellar.³⁸

El 1945 el Règim va publicar un decret on disposava l'extensió del Sometent armat a tot l'Estat espanyol: "En la población rural y pueblos menores de 10.000 habitantes de Cataluña podrán formarse somatenes armados con la finalidad de asegurar y conservar la paz del país, defender colectiva e individualmente las personas y propiedades, hacer respetar las leyes y las Autoridades legalmente constituidas y perseguir y detener a los autores de delitos."

Aquella fou una manera de refermar el poder local i de tenir armes les forces vives per tal de defensar la dictadura del general Franco en-

35 COSER, Lewis, *Las funciones del conflicto social*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1961, pàg. 175.

36 Entrevista a Josep Trenchs, veí de Vilallonga del Camp, octubre del 2011.

37 MIR, Conxita, *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra*, Lleida, Milenio, 2000, pàg. 254.

38 Entrevista a Josep Morlà Vallverdú, veí de Vilallonga del Camp, octubre del 2011.

front dels atacs que provenien de fora i dins del país.³⁹ Per tant, després de la derrota de l'Eix en la Segona Guerra Mundial, el perill dels maquis a l'interior i l'exterior del país i el context internacional desfavorable, el Règim va iniciar un procés de desfeixistació per poder sobreviure en aquell nou ordre de postguerra mundial, i el Sometent fou un factor més per mostrar a l'exterior, ja que es tractava d'una figura històrica recuperada. La premsa també va començar una campanya per donar a conèixer aquella figura històrica: "integrado por almas nobles y sanas de paz, orden y justicia, nacieron en Cataluña las gloriosas milicias al devenir de los tiempos llamados Somatén, que sin pertenecer al Ejército, reuníanse a toque de campana para enmendar desmanes y fechorías".⁴⁰ Ahora es justificarién les seves accions futures dient que lluitaven contra bandolers: "rumor de alarma, de alerta o de guerra es lo que ante cualquier peligro de vandalismo o de ofensa a las Consituciones pátrias, reunía y seguirá reunido el glorioso Somatén, llamado contra los bandoleros que infestaban las comarcas catalanas".⁴¹ Així doncs, per justificar que un grup d'homes conservadors poguessin anar armats i aplicar la seva justícia es feia servir la metàfora que l'oposició antifranquista era com els bandolers, que únicament cometien crims contra els homes honrats o contra les invasions franceses, fent al·lusió als resistents que entraven pels Pirineus, com en el mite del timbaler del Bruc.

El Sometent actuava per lliure, tot i que després d'haver participat en alguna acció, feia un informe per a la Guàrdia Civil d'acord amb el reglament que tenia el cos, però que moltes vegades no coincidia amb la realitat, ja que es podien tractar de venjances personals disfressades de patriotisme.⁴²

Pel que fa al funcionament de la milícia, no es podia constituir si no tenia un mínim de deu persones, i totes elles havien de ser: "de lealtad probada, honradez sin tacha, plenitud de sangre y vigor, valor cívico y firme decisión de afrontar el riesgo que imponga el servicio". Els càrrecs del grup eren els de cap, que era qui manava el Sometent local, i per sota hi havia el

39 CLARA, Josep, "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", *op. cit.*, pàg. 41.

40 *La Vanguardia*, 15/11/1945, pàg. 3.

41 *La Vanguardia*, 21/11/1945, pàg. 5.

42 "Los somatenes o la represión camuflada", *Cosas de Andalucía. Memoria histórica*, extret de: <<http://www.cosasdeandalucia.com/web/index.php/memoria-historica/nuestros-ayeres/63.html>> (10 de gener de 2012).

sotscaip, tots dos eren elegits per la Guàrdia Civil, i per sota, els sometentistes. Sobre les actuacions, els seus estatuts deixaven un buit legal en l'ús de la violència quan es cregués necessari, ja que tot i que en teoria només podien actuar quan ho requerís la Guàrdia Civil, en alguns casos greus o d'alarma, podien perseguir “malhechores, criminales o gente sospechosa, y restablecimiento del propio orden”⁴³

Però el Sometent a les poblacions estudiades: Alcover, la Masó, Vilallonga del Camp i la Riba, com en altres de la zona, no es va constituir fins al 1947; per tant, cal cercar una altra explicació que la d'anar en contra dels maquis, si també tenim en compte que segons els testimonis, quan els maquis tombaven per algun mas els sometents no hi anaven per por.⁴⁴

El 7 de setembre del 1946, l'alcalde de la Selva del Camp (població que es troba a prop d'Alcover i de Vilallonga del Camp) va enviar diversos comunicats als pobles veïns per avisar-los que: “Habiéndose producido con harta frecuencia, robos en las casas de campo, hurtos de leña y frutos y constantes abusos contra la propiedad privada [...] los propietarios, parceros y arrendatarios de este término, han tomado por unanimidad el acuerdo de declarar acotado el término [...] y la entrada, circulación y caza por dicho término, debiendo en todo caso ir provisto de autorización.”⁴⁵ Així doncs, la justificació de la creació d'aquells sometents era vetllar pels petits atacs a la propietat, sense tenir en compte que aquells atacs eren conseqüència de la misèria que moltes famílies patien per culpa d'un sistema agrari basat en l'autarquia, la intervenció, la defensa de la propietat privada de la terra i la total intervenció de l'Estat en els mecanismes del mercat.⁴⁶

Al mateix temps, amb la mobilització armada per cercar els suposats delinqüents, les autoritats locals creaven uns lligams amb els pagesos amb aquells cossos armats, mentre consolidaven el seu poder davant els altres,

43 “Reglamento de Somatenes armados (23 de octubre de 1945). Organización vigente del Somatén Nacional”, GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; REGUILLO, Fernando del Rey, *La defensa armada contra la revolución*, op. cit., pàg. 372-374.

44 Entrevista a Francesc Alomà i Tell i Rosa Borràs Roig, veïns d'Alcover, setembre del 2011.

45 Arxiu Històric de Vilallonga del Camp (AHVC), administració general, entrades, any 1946.

46 BARCIELA, Carlos; LÓPEZ, Mª Inmaculada, “El fracaso de la política agraria del primer franquismo, 1939-1959. Veinte años perdidos para la agricultura española”, BARCIELA, Carlos (ed.), *Autarquía y mercado negro. El fracaso económico del primer franquismo, 1939-1959*, Barcelona, Crítica, 2003, pàg. 55.

que ja no eren enemics polítics del Règim, sinó simples bandolers, fet que encara es manté en la memòria que ha creat el Règim.⁴⁷

La composició política i social d'aquella força paramilitar

Entre el 1946 i el 1947 el Govern Civil de la província de Tarragona començaria a enviar les ordres per convocar els sometents armats a les diverses poblacions (tot i això, l'autor no n'ha trobat cap document escrit, d'aquestes ordres; ara bé, per plantejar aquesta hipòtesi, té en compte el poc pes polític dels ajuntaments locals durant el franquisme i que únicament ells eren gestors de les ordres de diputacions i governacions civils, ja que així el Règim evitava que hi sorgissin nuclis opositors). A Alcover van entrar-ne a formar part:

- Josep Maria Girona Valldosera, industrial de 23 anys, solter, amb formació militar, que entrà al cos el 10 de març del 1946.
- Antoni Roca Roig, pagès de 31 anys, solter, amb formació militar, que entrà al cos el 1946; tot i això, poc després en fou expulsat per incomplir l'article 3 dels Estatuts.⁴⁸
- Lluís Rosich Giner, pagès de 60 anys, casat, amb formació militar, que hi entrà el 1946 i en fou donat de baixa el 26 de juliol del 1947, perquè també incomplia l'article 3.⁴⁹

Alcover, a diferència de les altres tres poblacions analitzades, segons la documentació conservada a l'Arxiu de la Diputació de Tarragona (AHDT) va tenir Sometent durant el període de la Segona República; aleshores estava format per 4 membres, tres d'ells propietaris d'una arma llarga, l'altre únicament tenia llicència d'ús d'armes.⁵⁰

47 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (ed.), *Maquis, el puño que golpeó al franquismo*, op. cit., pàg. 30.

48 “De lealtad probada, honradez sin tacha, plenitud de sangre y vigor, valor cívico y firme decisión de afrontar el riesgo que imponga el servicio”.

49 Arxiu Històric de Tarragona (AHT), fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, caps 75.

La professió, estat civil i edat dels membres ha estat extreta de: AHDT, secció censos i eleccions, llibres, 1946.

50 Els membres que en formaven part eren: Joan Madurell Musté, de 29 anys i amb llicència d'armes; Miquel Maimó Roca, de 37 anys i que tenia una arma; Martí Llobart Moliné, de 34 anys i amb arma; i Josep Garcia Girona, de 26 anys i tenia una arma. AHDT, secció quintes, caps 14, Sometents armats de Catalunya, 1934.

Pel que fa a la Masó, el Sometent es constituí el primer de maig del 1946 i estigué format per tres persones:

- Josep Maria Banús Martí, pagès de 36 anys, casat, amb formació militar, que entrà a formar-ne part l'1 de maig del 1946.
- Sebastià Banús Martí, pagès de 22 anys, casat, amb formació militar, que en formà part a partir de l'1 de maig del 1946.
- Ricard Roig Plana, pagès de 54 anys, vidu, amb formació militar, que hi entrà el dia 1 de maig del 1946, tot i això també en fou donat de baixa per incomplir l'article 3 dels Estatuts.⁵¹

Pel que fa al Sometent de Vilallonga del Camp, estava format per dues persones:

- Pere Martorell Montserrat, pagès de 27 anys, casat, amb formació militar, que va entrar a formar-ne part el 1946.
- Santiago Massó Palau, pagès de 54 anys, casat, amb formació militar, que va entrar a formar-ne part l'1 de maig del 1946, però en va ser donat de baixa el 26 de juliol del 1947.

En aquest cas, tots dos estaven vinculats al partit únic de FET y de las JONS; Santiago Massó n'era membre de la junta local, mentre que Pere Martorell n'era el cap de l'organització del poble.

Finalment, el Sometent de la Riba, estava format per:

- Joan Maria Gomà Serra, industrial de 36 anys, solter, amb instrucció militar, que va entrar a formar part del Sometent el 30 de març del 1947.
- Josep Basora Lladó, mecànic de 52 anys, casat i amb instrucció militar, a qui es va donar de baixa el 26 de juliol del 1947 perquè incomplia l'article 3 dels Estatuts.⁵²

Així doncs, analitzant les 10 persones que formaven part dels quatre sometents analitzats, podem concloure que la majoria de gent que en

51 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, capsa 75.

La professió, estat civil i edat dels membres ha estat extreta de: AHDT, secció censos i eleccions, llibres, 1946.

52 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, capsa 75.

La professió, estat civil i edat dels membres ha estat extreta de: AHDT, secció censos i eleccions, llibres, 1946.

formava part eren pagesos; únicament trobem els dos industrials, un a Alcover i l'altre a la Riba, perquè aquelles dues poblacions tenen petites fàbriques, i el mecànic que treballava a les papereres de la Riba. Pel que fa a les edats la majoria tenien entre 50 i 60 anys, però també trobem tres persones de 31 a 40 anys, dos de 21 a 30 anys i un de 41 a 50 anys. I, finalment, en relació amb l'estat civil, sis eren casats, tres solters i 1 vidu.

Per a les tasques de vigilància, la Direcció General del Cos de la Guàrdia Civil de Valls va convocar els sometents de la comarca els dies 11, 12 i 13 de juny del 1946 al voltant del riu Francolí, concretament, en el pont entre Alcover i Valls. Allí els sometentistes van rebre classes de tir i formació per realitzar tasques de seguretat; a més, la trobada va servir de confraternització entre els membres d'aquella associació a la comarca.⁵³

Però, com que el Sometent d'aquestes quatre poblacions no arribava a les 10 persones, el Govern Civil va emetre una ordre en què suspenia aquella organització als pobles de la Masó i Alcover, entre d'altres, ja que segons l'ordre no tenien el nombre mínim d'afiliats necessari.⁵⁴

A Vilallonga del Camp i a la Riba, en canvi, el Sometent va continuar existint, tot i que la seva presència fos testimonial, com hem pogut comprovar en la documentació existent. A Vilallonga del Camp, pels petits incidents que hi havia en els camps del voltant, complementava les tasques del Guàrdia Rural, Francisco Ricart Granell, que era contractat per l'Ajuntament.⁵⁵ I a la Riba, en ser un nucli industrial amb fàbriques papereres, situat a la muntanya, era un lloc on es podien produir atacs per part dels maquis.

53 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, caps 75.

54 Els altres pobles on quedava suspès el Sometent eren: Blancafort, el Rourell, Bràfim, Senan, Vallclara i Barberà. És curiós el cas del Sometent de Bràfim, un petit poble de l'Alt Camp, on per la documentació conservada en l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC), podem saber que en formaven part 16 persones el 1947, totes elles més o menys vinculades a la Falange del poble, encara que molts d'ells segurament no n'eren afiliats. El Govern Civil, però, el va suspendre perquè, com que no es tractava d'un lloc estratègic o d'importància econòmica, era innecessari que aquella institució vetllés per la seguretat del terme.

AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, caps 75.

ACAC, fons municipal de Bràfim, secció seguretat ciutadana, sometent, expedient, any 1947. Pel que fa als altres pobles que tenen documentació a l'arxiu, l'autor no ha trobat cap document sobre aquella institució.

55 AHVC, secció hisenda, pressupost any 1946.

La inestabilitat política i el ressorgiment del sometent

Pertànyer al Sometent en l'època franquista va significar una declaració de fidelitat al Règim en un moment de dificultats exteriors. Era una manera de reafirmar l'ordre i la propietat individual i les estructures de poder local davant del perill de la subversió que podia representar la guerrilla anti-franquista.⁵⁶

El 1973, amb el general Franco vell i malalt, entre la cúpula del Règim hi havia la sensació que era impossible un franquisme sense Franco, ja que bona part de la població era més receptiva als missatges de renovació procedents de l'oposició més polititzada, que a la vella retòrica continuista del govern. Per tant, calia recuperar els mecanismes que havien servit al Règim durant els seus primers anys per consolidar-ne el poder: la repressió i el control de la població. Els dirigents eren conscients que era necessari apuntalar les coses amb alguns canvis, però alhora intentaven que es fes amb els menys retocs possibles.⁵⁷

L'oposició antifranquista va ressorgir a la comarca de l'Alt Camp a partir dels anys seixanta, en primer lloc a la capital, Valls, que concentrava el major nombre d'actes, sobretot pintades i enganxades de cartells contraris al Règim. Després, en altres pobles, com Picamoixons, amb la fàbrica de paper, que eren un nucli de distribució de fulls mecanografiats en què s'incitava la població a actuar contra la dictadura.⁵⁸ Va ser durant aquells anys, també, que es va reorganitzar a la província de Tarragona el PSUC, el 1954, i que es va celebrar la primera reunió de les Comissions Obreres (CCOO), el 1956.⁵⁹ Per tant, a la comarca, com arreu del país, l'oposició va anar creixent i les autoritats van necessitar un altre cop la col·laboració de la població per poder reafirmar el seu poder.

El 1973, en aquell clima polític es va fer un cens per saber qui formava part del Sometent en molts pobles del Camp de Tarragona per poder utilitzar-lo si calia, tot i que només va exercir funcions d'informador de

56 CLARA, Josep, "El Sometent franquista al Ripollès", *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2001-2002, pàg.187.

57 FONTANA, Josep, "Del franquisme a la monarquia. Continuisme polític i consolidació de la reforma", *De l'esperança al desencís. La Transició als Països Catalans*, Lleida, Edicions El Jonc, 2006, pàg. 158.

58 AGA. (8) 44/12141. "Memoria de gestió de 1966".

59 HERAS CABALLERO, Pedro Antonio, "Sociedad, economía y política en Tarragona (1960-1977)", *op. cit.*, pàg. 107-158.

les activitats dels veïns i de les veïnes del poble a la Guàrdia Civil. Durant el 1948 i el 1973, es va mantenir com una institució més, però sense cap rellevància destacada. A diferència del 1946 sobre el 1973 es conserva en la documentació totes les persones que en formaven part i els càrrecs que ocupaven dins del grup, cal dir però, que les edats i els estats civils són els que corresponien quan la persona va entrar a formar part d'aquella institució armada.

A Alcover, el 1973, quan es va tornar a fer el cens en formaven part 11 persones:

- Anselm Brunet Llombart, 26 anys, solter, pagès, cap del Sometent.
- Antoni Roca Roig, 31 anys, casat, pagès.
- Joan Vallverdú Magrané, 35 anys, casat, pagès.
- Joan Gomis Agràs, 32 anys, solter, pagès.
- Filemó Pàmies Martí, 20 anys, solter, paleta.
- Sebastià Girona Escarré, 23 anys, solter, forner.
- Adolf Galo Beltran, 22 anys, solter, pagès.
- Antoni Rosich Clavé, 45 anys casat, comerciant.
- Bonaventura Virgili Roig, 31 anys, casat, paleta.
- Lluís Rosich Giné, 60 anys, casat, pagès.
- Josep Maria Girona Valldosera, 25 anys, solter, industrial.⁶⁰

Pel que fa a la Masó, en formaven part 12 persones:

- Joan Benet Ferré, 49 anys, casat, pagès, sotscap del Sometent.
- Josep Ventura Moles, 32 anys, solter, pagès.
- Josep Cusidó Dalmau, 70 anys, casat, pagès.
- Lluís Banús Palau, 34 anys, casat, pagès.
- Antoni Figuerola Palau, 26 anys, casat, pagès.
- Josep Roca Badia, 28 anys, casat, pagès.
- Josep Roig Torrell, 34 anys, solter, pagès.
- Joaquim Banús Barenys, 55 anys, casat, pagès.

60 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, capsa 75.

- Josep Banús Palau, 34 anys, casat, pagès.
- Sebastià Banús Martí, 23 anys, solter, pagès.
- Josep Maria Banús Ferrer, 36 anys, casat, pagès
- Ricard Roig Plana, 54 anys, casat, pagès.⁶¹

A Vilallonga del Camp, el 1973, en formaven part 13 persones:

- Salvador Pradell Navarro, 46 anys, casat, pagès, sotscap del Sometent.
- Eugeni Mor Pàmies, 47 anys, casat, pagès.
- Jaume Torres Olivé, 48 anys, casat, pagès.
- Pere Fortuny Sardà, 48 anys, casat, pagès.
- Pere Martorell Montserrat, 48 anys, casat, pagès.
- Josep Alberich Montserrat, 30 anys, solter, pagès.
- Marcel·lí Pellicer Llodrigues, 45 anys, casat, paleta.
- Joan Pàmies Granell, 34 anys, casat, pagès.
- Marià Magriñà Morell, 36 anys, solter, pagès.
- Bonaventura Riera Aiguadé, 53 anys, casat, pagès.
- Antoni Claramunt Guillemat, 34 anys, casat, propietari.
- Pere Martorell Montserrat, 23 anys, solter, pagès.
- Santiago Massó Palau, 53 anys, solter, pagès.⁶²

Finalment, del Sometent de la Riba és del que en tenim més informació, ja que en la documentació, a més de citar les persones que en formaven part el 1973, també surten les persones que hi van pertànyer entre els anys cinquanta i seixanta i, en alguns casos, l'any que es van donar de baixa. Aquell control escrupolós del Sometent era perquè, com hem dit anteriorment, els petits nuclis industrials van començar a ser llocs de difusió de propaganda antifranquista entre els obrers i el Sometent permetia vigilar la població a partir dels mateixos veïns i, per tant, saber coses que potser la Guàrdia Civil no podria saber per les xarxes familiars i d'amistats

61 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, capsa 75.

62 AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, capsa 75.

que existeixen en els pobles petits. El Sometent ribenc el 1973 estava format per:

- Josep Torrell Vallverdú, 38 anys, casat, pagès.
- Àngel Lladó Torres, 38 anys, casat, mecànic.
- Jordi Gomà-Camps Serra, 24 anys, solter, treballador de la indústria paperera.
- Josep Gomà Llobera, 37 anys, casat, industrial.
- Mateu Gomà Serra, 28 anys, solter, industrial.
- Enric Sans Canela, 39 anys, casat, jornalier.
- Joan Roig París, 27 anys, casat, comerciant.
- Joan Mora Miguel, 24 anys, solter, treballador de la indústria paperera.
- Joan Nogués Vallverdú, 31 anys, casat, treballador de la indústria paperera.
- Frederic Català Cartanyà, 26 anys, casat, xofer.
- Pere Vallverdú Solé, 38 anys, casat, transportista amb carro.
- Mateu Gomà-Camps Ferré, 20 anys, solter, secretari.
- Alfred Lladó Dardé, 23 anys, solter, comerciant.
- Josep Gomà Torres, 26 anys, solter, industrial.
- Pere Fort Pàmies, 45 anys, casat, electricista.⁶³

Analitzant les persones que formaven part del Sometent en els quatre pobles estudiats, la professió amb més afiliats era la de pagès, ja que en els pobles petits l'agricultura era el principal motor econòmic. Després, des-

63 Els altres membres que n'havien format part i s'hi havien donat de baixa eren: Jaume Thomàs Camps (39, casat, pagès, sotsca), Joaquim Ribé Basora (42, casat, pagès), Salvador Romeu Fernando (30, casat, treballador de la indústria paperera), Mateu Gomà-Camps Solé (24, solter, industrial), Josep Lladó Torres (49, casat, industrial), Salvador Romeu Ollé (52, casat, fuster), Jaume Sanromà Miró (40, casat, treballador de la indústria paperera), Lluís Ollé Nogués (43, casat, agutzil), Francisco Pujol Català (25, solter, forner), Pere Gavarró Miró (52, casat, pagès), Josep Lladó Carnicer (18, solter, comerciant), Jaume Gomà-Camps Solé (49, casat, industrial), Anton Lladó Torres (32, casat, comerciant), Josep Òdena Gener (40, casat, contramestre), Josep Basora Lladó (52, casat, mecànic), Marcel·lí Vallès Ferrer (49, casat, treballador de la indústria paperera), Andreu Lladó Torres (44, casat, comerciant), Josep Romeu Fernando (26, solter, fuster), Josep Maria Gomà Serra (25, solter, industrial). AHT, fons de l'Administració perifèrica de l'estat, Govern Civil, Sometent, anys 1947-1948/1973, caps 75.

taquen els treballadors de la indústria paperera i els industrials de la Riba que en formaven part (6). Pel que fa a l'estat civil la majoria de les persones eren casades (51) i 19, solteres. Pel que fa a les edats, destaca el grup de persones d'entre 31 a 40 anys i de 21 a 30 anys, amb 18 persones cadascun, i el de 41 a 50 anys amb 9.

També, comparant els dos censos, podem veure que continuaren en la institució tots els membres d'Alcover, la Masó i Vilallonga del Camp, que en formaren part el 1946, excepte en el cas de la Riba, que no hi trobem cap de les dues persones que en formaven part el 1946. Analitzant les dues llistes podem observar el caràcter familiar de la institució, ja que moltes de les armes dels membres eren heretades de pares a fills; els càrrecs també s'heretaven; a més, podem observar la presència de molts familiars directes. Ara bé, aquesta institució tindrà un pes més important en les petites poblacions, ja que com es pot veure en les llistes anteriors, foren els pobles petits els que agruparen més homes a les seves files.

Pel que fa a les persones que en formaren part el 1973, com en el 1946, totes tenien vincles amb els consistoris locals, de manera que la majoria n'havien format part en algun moment; per tant, seran les mateixes elits locals franquistes les que controlaran aquesta institució, que ja només tindrà funcions d'informació. Cal dir que, segurament, altres persones en deuriem formar part pels beneficis que podria donar aquell càrrec, tant des del punt de vista econòmic, potser en els anys cinquanta i principis dels seixanta, com de prestigi durant tota la dictadura.

Finalment, durant el període de la Transició, l'oposició al govern de la UCD va començar una campanya perquè el Sometent, com a cos parapolicial al servei de les classes conservadores, fos dissolt. El 1975, amb la incertesa de la salut del dictador, el Sometent va tornar a mostrar la seva força al carrer; van ser rebuts pel ministre d'Interior, Rodolfo Martín Villa. I entre el 1975 i el 1978, vinculat a la dreta més reaccionària, aquell cos armat havia actuat de manera intimidadora i amb violència, amb el consentiment de les autoritats. Per això, en aquella campanya denunciaren que "la realitat d'ara [1978] no és la de 1257".⁶⁴ Així, el 1978 fou dissolt per les autoritats, amb l'oposició de la mateixa institució que es defensà de les acusacions dient que "la extrema derecha organizada no existe en nuestro seno, pero nuestros ideales están lejos del marxismo". I es va voler refundar en una associació que pretenia "recoger las aspiraciones de

64 *L'Opinió Socialista*, 4, 2/09/1978, pàg. 10-11.

bien común de protección civil, de asociación rural y ciudadana que le caracterizó. [...] Sus objetivos actuales son convertirse en una institución semejante a la Cruz Roja que colabore en accidentes o catástrofes.”⁶⁵ I, actualment, el Sometent existeix com una organització civil conservadora amb delegacions en algunes ciutats espanyoles.⁶⁶

Conclusions

Malgrat que el Sometent fos una institució centenària a Catalunya, la seva instrumentalització al llarg de les dictadures tant de Primo de Rivera (1923-1930) com de Franco (1939-1975) el deslegitimaren socialment. L'escàs record que ha quedat en la memòria popular ens pot portar a concloure que aquella organització fou impopular, perquè no tingué massa suports, tot i que complí les funcions per les quals fou creat: el control del món rural, malgrat que, com digué un dels veïns entrevistats: “molts eren senyorets, que no els agradava anar a tombar pel terme”.⁶⁷ Ara bé, cal destacar-ne les tasques que van exercir i la intimidació que provocaven perquè la majoria posseïen armes i estaven vinculats directament amb el poder polític, econòmic i social d'aquests petits pobles; per tant, va permetre refermar aquelles elits després de la revolució que s'originà amb el cop d'estat del 1936 i de la certa oposició que es va presentar amb els maquis durant els anys quaranta i de l'oposició que va ressorgir als anys seixanta en aquella zona. Tot i això, es va tractar sempre d'una actuació limitada en els estrets marges que la dictadura li concedia per por que es pogués crear un contrapoder.

A més de les vinculacions polítiques dels que en formaven part, d'altres persones s'hi apuntaren pels beneficis que n'obtenien per integrar-se a l'aparell burocràtic del Règim, un exemple foren les llicències de caça o els avantatges econòmics durant el període de l'autarquia. Alhora, el govern franquista creava lligams amb la població civil perquè aquesta població es pogués sentir part activa del Règim i demostrava, d'aquesta manera, que el govern podia controlar totes les zones per intentar acabar amb el que denominà com a bandolers. Com explicà Ester Magriñá, el Règim, sense un cos doctrinal i una cohesió institucional, havia de fer ús de qual-sevol recurs disponible. Reorganitzar el Sometent li suposà en un moment

⁶⁵ ABC, 20/05/1981, pàg. 33.

⁶⁶ <<http://sوماتen.com>>, pàgina consultada entre gener i juliol del 2012.

⁶⁷ Entrevista a Francesc Alomà i Tell i Rosa Borràs Roig, veïns d'Alcover, setembre del 2011.

d'incertesa i inseguretat política important, comptar amb el suport armat dels addictes al Règim, tot recuperant una institució en desús.⁶⁸

Finalment, per acabar, cal dir que si en l'àmbit provincial i local tenim estudis molt interessants sobre els maquis i les seves accions en aquestes contrades (encara que falten moltes zones, personatges per estudiar i veïns i veïnes per entrevistar), no tenim cap estudi complet sobre el Sometent i seria necessari per poder reconstruir la història de la resistència antifranquista i estudiar les forces de xoc contrarevolucionàries que es crearen al seu voltant, per poder comprendre millor l'actuació de la repressió contra el maquis i la població en general i les noves legitimacions i tradicions que crearen i fomentaren les velles elits locals per justificar el seu poder. Perquè, si no, al segle XXI, encara continuarem amb els paradigmes històrics que creà la dictadura per culpar el contrari, sense veure l'ús de la violència i la prepotència que usà de manera generalitzada el poder.

68 MAGRIÑÁ LOZANO, Ester, *Supervivència de postguerra. El cas de Tarragona*, Tarragona, Arola Editors, 2004.

Bibliografia i webgrafia

- BARCIELA, Carlos (ed.), *Autarquía y mercado negro. El fracaso económico del primer franquismo, 1939-1959*, Barcelona, Crítica, 2003.
- CAMPS GIRONA, Jaume, “Alcover i les vagues de 1918”, *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, 114, 2007.
- CENARRO, Ángela, “Matar, vigilar y delatar: la quiebra de la sociedad civil durante la guerra y la posguerra en España (1936-1948)”, *Historia Social*, 44, 2002.
- CIURANA, Judit, *Bràfim. De l'esfondrament de l'imperi colonial a la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera*, Valls, Consell Comarcal de l'Alt Camp, 2001.
- CLARA, Josep, “El Sometent franquista al Ripollès”, *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2001-2002.
- CLARA, Josep, “La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona”, *Estudis d'Història Agrària*, 16, 2004.
- COSER, Lewis, *Las funciones del conflicto social*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1961.
- FONTANA, Josep, et alii, *De l'esperança al desencís. La Transició als Països Catalans*, Lleida, Edicions El Jonc, 2006.
- FONTANA, Josep, *L'òfici d'historiador*, Girona, Documenta Universitaria, 2010.
- GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo; DEL REY REGUILLO, Fernando, *La defensa armada contra la revolució. Una historia de las guardias cívicas en la España del siglo xx*, Madrid, CSIC, 1995.
- GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, *La violencia en la política. Perspectivas teóricas sobre el empleo deliberado de la fuerza en los conflictos de poder*, Madrid, CSIC, 2002.
- GÜELL, Manel, “*Princeps Namque versus Sometent general*”, *A carn*, 7, 2008.
- HOBBSAWM, Eric, *Historia del siglo xx*, Barcelona, Crítica, 1996.
- , *Bandidos*, Barcelona, Crítica, 2001.
- LÓPEZ BONILLO, Diego; PEREA SIMÓN, Eugeni, *Guia de Mont-ral*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2011.
- MAGRINÁ LOZANO, Ester, *Supervivència de postguerra. El cas de Tarragona*, Tarragona, Arola Editors, 2004.

- MARTÍNEZ SEGARRA, Rosa Maria, “Grupos económicos en el Somatén”, *Cuadernos Económicos del ICE*, 10, 1979.
- MARTORELL, Miquel, “Els guerrillers antifranquistes a les muntanyes de Prades i Montsant”, *Informatiu d’ERC de Cornudella del Montsant*, novembre del 2002.
- MAS, M.C.; SOLER, E.A. (ed.), *Recull Miquel Melendres i Rué (1905-1974)*, Tarragona, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental “Margallí del Balcó”, 1995.
- MIR, Conxita, *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra*, Lleida, Milenio, 2000.
- NUÑEZ RIVERO, José Maria Cayetano; MARTÍNEZ SEGARRA, Rosa Maria, “Participación de las elites económicas en los primeros intentos de institucionalización del régimen de Primo de Rivera: Somatén y Unión Patriótica”, *Revista de Derecho Política*, 15, tardor del 1982.
- OLIVA MARTÍ, Ramon, *Historia de mi vida antepasada*, text mecanografiat, 1949.
- PIQUÉ, Jordi (coord.), *Franquisme a les comarques tarragonines*, Tarragona, Centre d’Estudis Històrics i Socials “Guillem Oliver” del Camp de Tarragona, 1993.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (ed.), *Maquis: el puño que golpeó al franquismo. La Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón (AGLA)*, Barcelona, Flor del Viento Ediciones, 2003.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.), *Valls i la seva història. Època contemporània: segle xx*, Valls, IEV, 2010.
- “Los somatenes o la represión camuflada”, Cosas de Andalucía. Memoria Histórica, extret de: <<http://www.cosasdeandalucia.com/web/index.php/memoria-historica/nuestros-ayeres/63.html>>.

Fonts orals

- Entrevistes als veïns d’Alcover: Ferran de Lucas, Francesc Alomà Tell i Rosa Borràs Roig, setembre del 2011.
- Entrevista als veïns de Vilallonga del Camp: Josep Trenchs i Josep Morlà Vallverdú, octubre del 2011.

Fons documentals i hemerogràfiques

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC)

- Fons Municipal de Bràfim

Archivo General de la Administración del Estado, Alcalá de Henares

- Memòria de Gestión del Gobierno Civil de Tarragona, año 1966.

Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona (AHDT)

- Censos i eleccions
- Quintes

Arxiu Històric de Vilallonga del Camp (AHVC)

- Administració general, entrada de documents
- Hisenda

Arxiu Històric de Tarragona (AHT)

- Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat

ABC, anys 1975-1978

Joventut per a la Fe i la Pàtria, anys 1920-1936

La Vanguardia, anys 1945-1948

L'Opinió Socialista, any 1978

